

TERMÉS

Heves megye élő emlékezete

Gondolatok a XL. Országos Honismereti Akadémia elé*

A köszönet az első, ami eszembe jut itt a végvárbán, amit az egri kulturális szervezetek és a *Kulturális kaleidoszkóp* projektben résztvevő megyei partnervárosok szervezetei nevében kell mondanom. Tolmácsolom ezt őszinte szívvel azért is, mert programunk, amely a helyi értékek megismerését, népszerűsítését és a honismeret oktatásba történő visszavezetését célozza, a Honismereti Akadémia résztvevői által olyan nyilvánosságot kaphatott, ami elősegíti a 2010-ben kezdett munkánk sikeres folytatását. A kaleidoszkóp gazdája a Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézmény, de a megyetudatot fenntartó cselekvésben társakat talált három éve a megye városainak intézményeiben, helyi egyesületiben, alapítványokban. Példamutató kohéziós erő tartja fenn a kapcsolatot, a bizalom szálait a megye civil szervezetei körében. Így válhatott az országos akadémia egyik rendezőjévé a Heves Megyei Honismereti Egyesület, és méltó partnerré az évente megrendezett szakmai tanácskozásoknak. Bár az idei Akadémia központi témáját a szőlő és kultusza határozza meg, a művelés által kialakult hagyomány gazdagsága az ország különböző borvidékein élők összetartozásához vitathatatlanul hozzájárult. E szellemi örökség napjaink viharos értékviságában erőt és védelmet jelent nemcsak az egri, de minden hazai tájon az alkotó, földet és szellemet művelő embernek és közösségnek.

Bevallom, elfogult vagyok, mert büszkeségem forrása kiapadhatatlan: egyrészt megyénk értékei, dícső múltja, másrészt a városainkban, falvainkban élő elkötelezett emberek, közösségek aktivitása és az általuk erősödő megyetudat a táplálója. *Heves megye élő emlékezete* címet viseli az akadémia idejére a tárlókban felsorakoztatott helytörténeti monográfiák, tanulmányok, dokumentumok, mappákba szorított dolgozatok, amely a megyei helyzetet ábrázoló térképpel együtt sem ad teljes képet a megyénkben folyó helytörténeti munkáról. Honismereti körök, egyesületek, alapítványok, vetélkedők, pályázatok a folytonos változásban lévő kapcsolatrendszerben, kvázi szellemi műhelyként működnek településeinken.

Az akadémia meghívójában megjelölt témák – szőlő–bor–hagyomány–honismeret – közül a tárlat okán a negyedikre, a *honismeretre* szeretném figyelmüket fordítani a következő percekben. Láthatót és láthatatlant kerestem és találtam a készülődés során, amikor a megye városaiban a helytörténeti tárlat anyagát gyűjtöttem. Ezt tapasztaltam a megyei művészeti, honismereti, közművelődési program, a Kulturális kaleidoszkóp folyamatában is. Munkánk során társaimmal egy idea vezetett, amely emlékeztet a mesebeli vándorról szóló köleves meséjére, – amennyiben az éhség megvolt – a szellemi táplálék forrásaiban pedig biztosak voltunk.

Az egri, gyöngyösi, hatvani, hevesi helytörténeti gyűjtemények, de a kerecsendi, kiskörei tájházak megyénk élő emlékezetének kincseshányái. A városok intézményeiben dolgozó népművelők, könyvtárosok, pedagógusok, a munkába önzetlenül bekapcsolódó helytörténészek, helyi egyesületek szülőföld szeretete pedig különös ízeket adott ehhez a szellemi köleveshez. Oly korban élünk, amikor kultúra szegénykonyháján minden kicsi támogatásnak, figyelemnek jelentősége van. Az is erőt jelent, hogy nincs csodavárás, mert megtapasztaltuk, hogy hosszú ideje nélkülözünk olyan nagy formátumú kultúrpolitikusokat, mint báró Eötvös József vagy Klebelsberg Kunó. Ők koruk kihívásainak megfelelően – egy nehéz időszakban – a nemzet erejét mozgósítani tudták és vitathatatlaná tették a kultúra nemzetmentő erejét.

Ma is nehéz időket élünk. Az előzőekből következik, hogy megfogalmazódik bennem, bennünk a kérdés. Miből fakadnak társadalmi problémáink az utóbbi közel hetven évben? A magyar kultúra ügye milyen helyet foglal el az országot irányítók, a törvényhozók, a lokális döntéshozók gondolkodásában? Nincsenek illúzióink, sokakkal ellentétben ezért nem várunk csodát: a kaleidoszkóp szervezése során nemcsak a kérdések merültek fel, de válaszokat is találtunk. Az eltelt két év alatt bebizonyosodott, hogy

* Elhangzott a *Monográfiák, helytörténeti dokumentumok Heves megyéből* című kiállítás megnyitó beszédeként Egerben 2012. július 2-án.

a megyénk településein a helyi értékekre sok ember büszke, de még többen büszkék lennének, ha egyáltalán megismerhetnék, és a személyes élményt jelentő találkozásokra lehetőségük nyílna. Nemcsak tárgyakat, de gondolatokat is gyűjtő munkánk látható eredménye a városok és vonzáskörzetük szellemi örökségének egy része kiadványok formájában, de nem látható a szakemberek, aktivisták és sok helyen a várost irányítók érdeklődése és elkötelezettsége. Ezek együttesen töltenek el reménnyel a pénz által determinált világunkban.

Az országos akadémia résztvevőinek figyelme értékeink iránt kiváló lehetőséget adott, hogy feltárjuk a kinceskamrák ajtaját és fényt kapjon múltunk, amely nélkül nincs jelen, sem jövő. Látjuk gazdagságunkat, de látjuk a pókhálót, a takaró port és a lassan ölő penészgombát, rozsdát is. Döbbenet állunk elveszett értékeink üres urnái előtt.

Kinek a felelőssége, kinek a kötelessége? Az örökséget mindannyian kaptuk, a felelősség mindannyiunké. Divat ma az értelmiség felelősségéről beszélni. A megyében élő értelmiség felelősségvállalása – példaadó helytállása, kiállása a kultúra értékeiért – már egyáltalán nem egyszerű, személyes döntés kérdése. Miért? Ennek egyik oka a döntéshozók körében a kultúra iránt megnyilvánuló – évtizedek alatt kulturálisan beágyazódott – érdektelenség. A felelősség terhének és a kötelességből eredő munkának a megosztása pedig elvárható minden településen. Mit találtunk a megye városaiban a program elindításakor? Egyrészt elkötelezettséget és önzetlen munkálkodást a szakemberek körében, érdeklődést és eszelekvő részvételt a gyermekek, fiatalok részéről. Másrészt bizonytalanságot, olykor értetlenséget az önkormányzati képviselők részéről. Csak a városok polgármesterei – a védnökök – álltak ki feltétel nélkül a helyi értékeket népszerűsítő munka folytatása mellett. Ebben az évben már a megye részéről is figyelmet kapott a program, ami a kormány megbízott fővédnökségével végre a helyére került. Miért tartjuk ezt fontosnak?

Általánosságban kijelenthetjük, hogy a magyar történelem tragédiái ismertek, az viszont kevésbé, hogy azokat mindig a felemelkedés követte. A nemzeti géniusz nem gyengült a tragédiák által, a felemelkedés a nemzet életképességéből fakadt. Megyénknek is részese volt minden kor sorsfordító, nemzeti létünket végveszélybe sodró történésben. Ennek okán biztos állíthatjuk, hogy a megye élő emlékezete alkalmassá tesz a cselekvő részvételre. Olyan közös szellemi erőforrás ez, amelyből nemcsak élénk táruლ nemzeti történelmünk, de érthető közelségbe is kerül. A következő néhány időszilánk érthetővé teszi, mire gondolok.

Egerben a várhegy alatt állva fantáziánk segítségével felidézhetjük az egri püspökség és hiteles hely füstölgő romjait. Itt hamvadt el minden írott emlékezet 1241-ben, hogy aztán a kollektív emlékezet nyomán láthassuk az újra élővé tett múltat IV. Béla 1261-es okleveleiben, és kézbe vehessük a Heves Megyei Levéltár jóvoltából.

A mohácsi tragédiát és a 150 éves török uralmat túlélő nemzeti erő emlékezetét tartja fenn nap, mint nap a hegyen magasodó Egri Vár, ahol gyerekeink találkozhatnak a múlttal. A Rákóczi szabadságharc megyei emlékei oly nagyságokat állítanak eléink, mint Bottyán János generális, vagy Telekessy István püspök, akiknek személyes sorsa egybeforr a nemzet sorsával.

Az 1848–49-es szabadságharc megyei csatáiban a palócok példamutató helytállásával, a Kissasszony temetőben a személyes tragédia beteljesülésével találkozhatunk. A kőbe véssett emlékezet márványtábláin nemzeti géniuszunk egri, kápolnai, pétervásárai, boldogi fényessége világít át napjainkba.

Az 1956-os egri sortűz élő tanúságtevői pedig még itt járnak az utcákon. Példaadó hősokeket, objektumokat, dokumentumokat találunk a megye többi városában is a múlt élő emlékezetének fenntartásához.

Minden változás ellenére rendkívül fontos, hogy szülőföldünkön életben tartsuk azt a megyetudatot, amely évszázadok örökségeként még él az emberekben. De látva lássuk azt is, hogy a mai virtuális megye, valóságos falvak és városok örökségéből, ott élő emberek által létrehozott értékekből, a közösség érdekeit és értékeit mindenekelőtt vállalók büszke tudatosságából nyerhet testet. Fontos, hogy megértsük és elérjük, hogy a Szent Istváni megye létjogosultságát, ezáltal az itt élő emberek összetartozás-tudatát sem külső, sem belső hatalmi érdek ne tudja gyengíteni, deformálni. Nincs államalapítónkat meghaladó korszerűbb forma, legalábbis számunkra, ezer éve bizonyítottan nincs.

Figyeljünk és figyelmeztessünk a kihalásra ítélt településekre, vagy a már életjelt sem adó, csak fizikai értelemben létező falvak történetének tanúságaira. Láttassuk meg sorsát azoknak, akik elveszítik otthonukat a házában, mert ahonnan kivették a kultúrát, ahol hagyták elhalkulni a hagyományt és veszni hagyták az örökséget, ott semmiféle demokrácia nem teremt életet. Látni és láttatni kötelességünk azt is, hogy a kisorsú emberek miként álltak, állnak helyt a vészterhes időkben. Azok az egyszerű és ugyanakkor nagyszerű emberek, akiknek a neve sok helyen a feledés homályába merült, de olyan ősek ők, akikre büszkék lehetnek a családokban.

A gyermekeinknek, unokáinknak nem csak száraz történelmi tények, ismeretek, hanem élménnyé tehető, ezáltal megélhető és megérhető történelem kell! Ennek a lehetőségnek a megteremtése az értel-

miség távlatos, a politikai döntéshozók időszerű felelőssége és kötelessége. Egyébként hogyan értheti meg az egri gyerek Kossuth Lajos üzenetét: „Itt nem hirdetni, itt csak tanulni lehet a hazafiságot.” Mert nem elég megtanulni a történelmet, meghallgatni a nagy szavakat, de fontos, hogy megláthassa és megérthesse: az Egri vár bástyáinak tövében nincs piros és fehér zöld nélkül. A bástyák köveiben ott megérinti ereje, azért maradhatott állva. Aki ezt nem tudja, aki ezt nem vallja, annak még járni kell az iskolát, hogy Egerben magyarrá, s magyarként egrivé válhasson. Ezen az úton juthat el a gyermek, az ifjú értelmű a francia gondolkodó felismerését átforgató csángó költő, Duma András súlyos üzenete: „Először vagyok ember, s aztán magyar”. Így vértézhetjük fel kortársainkat és gyerekeinket „új ordas eszmék” támadása ellen. A történelmünket nem ismerők, a Szent Istváni állameszme évezredes örökségének értékeit tagadók e hazán belül is elfogadják a magyar nép intoleránságát hirdető propaganda csúsztatásait. Ezek a nemzeti öntudatot támadó próbálkozások nem mindig jelennek meg nyíltan, kifinomult eszközökkel folytatják a magyar kultúra elleni negatív diszkriminációt. De mitől is lenne értékeinket helyén kezelő magyarsága annak, aki nem talált otthonra a világban?

Miként lehetne nemzeti elkötelezettséget kialakítani a gyermekben, ha a közösség erejét nem tapasztalhatja meg. Ebben az életkorban ez a közösség nem lehet a nagyvilág. Tamási Áron pontosan megmutatta, mit kell elvégezni a felnőtteknek ezen a téren. Minden nemzet rendelkezik önvédelmi reflexszel. Fontos eleme a nemzeti önvédelemnek, hogy a gyerek megismerje saját szülőföldje történelmét, szülőfaluját, városát örökségét, értékeit. Ezért minden törekvésünk arra irányul, hogy visszavezessük a helytörténetet az oktatásba. Van rá példa megyénkben Gyöngyösön és Hatvanban, ahol kézbe vehető a helytörténeti olvasókönyv. A példák, a helytörténet és a helyi értékeket felmutató megyei erőforrások, a működő szellemi és kapcsolati tőke, a kaleidoszkóp programban megnyilvánuló értékorientált-ság okán kijelenthetem, hogy lesz erő megírni a helytörténeti olvasókönyveket. Olyan helytörténeti olvasókönyveket, amelyben a városok és az egy járásra élők közösségének földrajza, gazdasági és társadalmi öröksége, közösen megélt történelme élményszerűen válik láthatóvá gyermekeink számára. Ebben a vállalkozásban az értelmiség szerepe világos, mint ahogy az is, hogy a megvalósítás felelőssége megosztott kell, hogy legyen a döntéshozókkal, politikai szereplőkkel. Erre a valóságosan tetten érhető cselekedetre van időnk az elkövetkező években.

A Kulturális kaleidoszkóp magunknak szabott mérleg és leltár is egyben: mit tettünk szülőföldünk felemelkedéséért ma, holnap és holnapután? Beszédessé lesz, ha elkészül a leltár – közös sikere vagy kudarca minden városban mindkét oldal szereplőinek. Intézmények, civil szervezetek, szakemberek, fiatalok tartják és kérhetik számon a folytatást. Az emlékezés így válik élő folyamattá, s ennél többre mi egyszerű emberek nem vállalkozhatunk. Az atyák bölcs tanításából vett idézettel valljuk: „A munkát nem neked kell bevégezned, de nem vonhatod ki magadat alóla”.

Valljuk, hogy csak az erős lelkű nemzet tud nagylelkű lenni. A tárlat szolgáljon tapasztalásként és egyfajta főhajtásként a XL. Országos Honismereti Akadémia résztvevői és az általuk képviselt szervezetek áldozatos munkája előtt.

F. Gál Sándor
az Egri Közművelődési Tanács elnöke

A magyar szőlő- és a borkultúra társadalmi szerepe

Az Európa szerves részét képező magyarországi szőlészet-borászat különlegességnek számított kiváló ökológiai-természeti adottságaival, a szőlőtermesztés északi határához közeli, szép savakat és keveset borokat termő szőlőhegyeivel, aszúsodó szőlőivel, mediterrán jellegű dél-magyarországi területeivel, nagymértékű nyugati, majd észak-keleti irányú távolsági borkereskedelmével és sok nemzetiségűvel. Ebben a nagy konglomerátumban különböző hatások, területi-történeti különbségek, a fejlődés különböző szintjén álló, felzárkózó és leszakadó szőlő-bortermelő területek színes mozaikja tarkította az egységesnek nem mondható magyar bortermelést.

Magyarországon a finom bor állandó kísérője volt az asztali örömeinknek. A jobbágyok asztalától a királyi lakomáig mindenhol fontos és kizárólagos szerepet kapott a szőlőből erjesztett ital, amelynek ebben az időben még nem kellett megküzdenie olyan mértékben a sörrrel és a XVII. század óta terjedő pálinkával, mint manapság. A magyar konyha zsíros, füstölt fűszeres, nehéz ételei és ízei a száraz borokat igényelték. A bor fogyasztása és a bor szervirozása a középkorban is megkülönböztetett figyelmet kapott. Ez részben a borkak, mint isteni eredetű italnak, részben a borkészítési alkalmaknak, ünne-